

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра сучасної української мови

**ЦИТАТА ЯК МАРКЕР ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В РОМАНІ-ЕСЕЇ
ГАЛИНИ ПАГУТЯК „ЖОРСТОКІСТЬ ІСНУВАННЯ”**

Курсова робота

Рівень вищої освіти – перший

Виконала студентка III курсу 305 групи
спеціальності 035.01 „Філологія
(українська мова та література)”

Бойчук Марина Вікторівна

Керівник – доктор філологічних наук, професор

Кульбабська Олена Валентинівна

Чернівці – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ „ІДІОСТИЛЬ” ТА „ІДІОЛЕКТ” В КОНТЕКСТІ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕСЕЮ ЯК ЖАНРУ.....	5
1.1. Поняття „ідіостиль”, „ідіолект” в сучасному мовознавстві.....	5
1.2. Мовні особливості есею як жанру.....	8
1.3. Чинники формування лінгвістичного світогляду Г. Пагутяк.....	14
<i>Висновки до розділу 1</i>	19
РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЯ ЦИТАТ У ТЕКСТОВОМУ МАСИВІ РОМАНУ Г. ПАГУТЯК „ЖОРСТОКІСТЬ ІСНУВАННЯ”.....	20
2.1. Класифікаційні виміри цитатних висловлень у мові роману Галини Пагутяк „Жорстокість існування”.....	20
2.1.1. Типологія цитат за графічним маркуванням чужого мовлення....	21
2.1.2. Вияви цитат за авторським наміром.....	22
2.1.3. Поділ цитат за співвідношенням із першотекстом.....	23
2.1.4. Різновиди цитат за джерелом походження.....	24
2.1.5. Класифікація цитат за вказівкою на автора першотексту.....	27
2.1.6. Типологія цитат за обсягом і ступенем активізації змісту запозичення.....	27
2.2. Заголовки, епіграф та прецедентні імена як маркери інтертекстуальності в прозовому тексті Г. Пагутяк.....	28
2.3. Стилiстичні функції цитат в есеїстиці Галини Пагутяк.....	30
<i>Висновки до розділу 2</i>	33
ВИСНОВКИ.....	34
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	35

ВСТУП

Актуальність роботи. Здійснено першу спробу осмислення інтертекстуальності роману „Жорстокість існування” Галини Пагутяк, оскільки ця проблема, не зважаючи на теоретичні засади М. Бахтіна, Ю. Тенянова, Т. Смирнової, Г. Сюти, досі не досліджена в сучасних художніх творах з лінгвістичного погляду. Наукова робота дасть змогу уточнити жанрову природу прозового тексту, глибше проаналізувати стан використання інтертекстуальних зв'язків у сучасній есеїстиці та схарактеризувати семантичні і стилістичні особливості цитат, які авторка вводить у текстовий масив з метою актуалізації знань читача.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами кафедри. Дипломна робота виконана в річищі комплексної науково-дослідної теми кафедри сучасної української мови Чернівецького університету імені Юрія Федьковича „Різнорівневі мовні одиниці в синергетичній парадигмі сучасної лінгвістики” (номер держреєстрації 0120U105245).

Мета дослідження – проаналізувати структурні та семантичні особливості цитат у романі Галини Пагутяк „Жорстокість існування”.

Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати теоретичні засади вивчення проблеми інтертекстуальності в сучасному мовознавстві;
- визначити лінгвістичну природу, форми репрезентації та функції цитат в прозовому тексті Галини Пагутяк;
- установити типологію інтертекстуальних елементів (зокрема цитат) та їхніх зв'язків у досліджуваному романі;
- схарактеризувати стилістичні функції цитат у художньому тексті.

Об'єктом дослідження є цитата як релевантний складник художнього тексту.

Предмет дослідження – структурно-семантичні та стилістичні особливості цитати як засобу інтертекстуальності в ідіостилях українських письменників.

Матеріал дослідження – мова роману-есею Галини Пагутяк „Жорстокість існування”. [Коротко про значення творчості письменниці, особливості мови її творів; оцінка творчості літературними критиками та ін. письменниками].

Методи дослідження. Мета й завдання наукової праці зумовили комплексну методику наукового пошуку. Для досягнення цільових установок використовувалися такі методи:

- описовий метод – для виокремлення цитат, їхніх властивостей, ознак та характеристик;
- індуктивний метод – для визначення інтертекстуальності (загальне явище) через характеристику цитат (конкретні явища);
- текстуальний аналіз, щоб глибинний аналіз тексту та його інтертекстуальних зв'язків;
- функціонально-стилістичний аналіз – для стилістичного аналізу мовних одиниць (цитат) та визначення їхніх функцій у художньому тексті.

Наукова новизна роботи в тому, що здійснено першу спробу цілісного осмислення інтертекстуальності в романі „Жорстокість існування” Галини Пагутяк через вивчення особливостей цитат і їх функціонування в тексті. На нових засадах досліджено природу, форму й функції інтертекстуальності в романі письменниці (такий аналіз дає змогу зрозуміти особливості сучасної української есеїстики).

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні дібраного фактичного матеріалу та висновків у підготовці лекцій і практичних занять із навчальних дисциплін „Синтаксис сучасної української мови”, „Лінгвістичний аналіз тексту”, „Стилістика української мови”, спецкурсів і спецсеминарів з актуальних проблем розвитку есеїстичної літератури.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження викладено в доповіді „**НАЗВА**”, виголошеної на щорічній науковій студентській конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (21 квітня 2021 року)

Структура наукового дослідження. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів із висновками до кожного з них, висновків і списку використаної літератури й джерел.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ „ІДІОСТИЛЬ” ТА „ІДІОЛЕКТ” В КОНТЕКСТІ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕСЕЮ ЯК ЖАНРУ

У першому розділі курсової роботи здійснено осмислення понять „ідіолект” та „ідіостиль” у сучасному мовознавстві, оскільки досі не існує єдиного підходу для визначення цих термінів та їх реалізації автором у тексті. Також виокремлено мовні особливості есею як жанру, що допоможе в подальшому визначити основні чинники формування лінгвістичного світогляду Галини Пагутяк як української письменниці (на жаль, досі немає її вичерпної біографії), а також критерії аналізу інтертекстуальності в романі-есеї Галини Пагутяк „Жорстокість існування”.

1.1. Поняття „ідіостиль”, „ідіолект” у сучасному мовознавстві

У сучасному мовознавстві центральні та ключові позиції посідають терміни „ідіостиль” та „ідіолект”, оскільки дослідження художнього тексту починається із зосередження уваги на авторському стилі написання та його мовних особливостях. Визначення цих понять зумовлена виявленням стилістичних та стильових елементів, що відображають модель картини світу письменника, його емоційне зображення, світобачення та мовомислення, які постають під впливом багатьох чинників. У результаті останнім часом з’явилася ціла низка досліджень проблеми введення чужого мовлення в канву художнього тексту, що стала предметом вивчення нової галузі знань, яка, на жаль, не має однозначного найменування, порівн.: „літературознавча стилістика” (В. В. Виноградов), „лінгвостилістика” (Л. А. Булаховський), „стилістика декодування” (І. В. Арнольд, А. К. Мойсієнко), „інтерпретація тексту” (В. М. Русанівський, В. М. Жирмунський, В. А. Кухаренко), а також „художній дискурс”, „поетичний дискурс”, „стилістичний аналіз” та ін. (див. детальніше: [7, с. 26]).

[Текст, текст, текст підрозділу]

Отже, ...

1.2. Мовні особливості есею як жанру

Сьогочасна література, за нашими спостереженнями, переповнена різними жанрами й напрямками, яким важко конкурувати між собою та пропонувати увазі читача щось справді оригінальне, гідне критики й роздумів. Попри те, є багато тем і способів спричинити зацікавленість у часи „нечитального” суспільства. Одним із вибухових, популярних та часто обговорюваних є жанр есею, що дає змогу оповідати коротко про важливі суспільні теми, відтворювати думки оповідача, опираючись на факти, правдиві інформаційні джерела, чим самим зумовлюючи довіру в читача.

[Текст, текст, текст підрозділу]

Отже, ...

1.3 Чинники формування лінгвістичного світогляду Г. Пагутяк

Галина Пагутяк – рудоволоса уродженка Львівщини, письменниця, есеїстка, авторка більше ніж 10 прозових творів, що перекладені англійською, німецькою, російською, хорватською та словацькою мовами. Людина з надзвичайно унікальним та специфічним мисленням і кругозором, яка «змушує» свого читача не тільки поринути у власний світ, а й думати, діяти, змінювати.

[Текст, текст, текст підрозділу]

Отже, ...

Висновки до розділу 1. [Текст, текст, текст висновків, обсяг яких до 1 сторінки].

РОЗДІЛ 2

ТИПОЛОГІЯ ЦИТАТ У ТЕКСТОВОМУ МАСИВІ РОМАНУ Г. ПАГУТЯК „ЖОРСТОКІСТЬ ІСНУВАННЯ”

Основні ідеї, на яких сформувалася теорія інтертекстуальності, – концепції М. Бахтіна про „чуже слово”, діалогічний характер твору та жанрову пам’ять, поняття Ю. Тинянова про пародію та конструктивну функцію, теорія анаграм, обґрунтована Ф. де Соссюром [21, с. 10]. Отже, **інтертекстуальність** – явище, що його спостерігаємо у використанні прецедентних текстів у художньому творі, які апелюють до актуалізації фонові інформації автора та „культурної пам’яті” читача.

[Текст, текст, текст підрозділу]

Отже, ...

2.1. Класифікаційні виміри цитатних висловлень у мові роману Галини Пагутяк „Жорстокість існування”

Термін „цитата” в сучасній інтерпретації охоплює „смыслотвірні, текстотвірні, семантико-функціональні аспекти вживання цитатних висловлень у мові й у тексті” [18, с. 167], які доповнюють констатації наших попередників про безпосереднє запозичення фрагментів тексту, уточнюючи, що здійснюється актуалізація відповідного фрагменту та репрезентація мовомислення автора.

2.1.2. Типологія цитат за графічним маркуванням чужого мовлення

Цитати як маркер інтертекстуальності в романі „Жорстокість існування” можна класифікувати за графічним маркуванням, метою введення, „рemarkами цитування”, місцем заголовка та епіграфа, які відіграють певну роль у творі, впізнаваністю читачем, точністю відтворення та функціями, які відіграють фрагменти „чужого слова” в новоутвореному тексті.

Зафіксовано різні **способи графічного маркування цитат** у прозових творах, що слугують для розпізнання першоджерела. Зокрема, Галина Пагутяк використовує повне (цитати) й неповне маркування.

П о в н е м а р к у в а н н я чужого мовлення супроводжується графічними знаками:

– **лапками**: *Ось що писав Плутарх, якого ми знаємо лише як історика: „Ми не можемо заявляти про якісь особливі права на тварин, що існують на суші, які харчуються з нами однією їжею, дихають тим самим повітрям, п`ють ту ж воду, що і ми. Вбиваючи їх, ми здригаємось від їхніх жахливих криків, що змушує нас соромитися нашого вчинку”* (13, с. 14),

– **змінюю шрифту**: *...Леонід Кисельов, наділений даром пророцтва, благав: **Не дайте, щоб заснула край коня! То – наша мати. Іншої не буде. Бо кине вас і піде поміж люди чижинськими шляхами навмання*** (14, с. 200); *...Усе, що має статися, станеться. Зруйнується дім і поставиться новий. Пересохла річка тектиме під землею. Ні за чим не шкодує, допоки у тобі горить вогонь і палає світло. **Хто не запалить свічки, той сидітиме в темряві*** (13, с. 131).

Н е п о в н е м а р к у в а н н я спостережено в цитатах, ...

[Текст, текст, текст підпункту]

Отже, ...

2.1.2. Вияви цитат за авторським наміром

У тексті Г. Пагутяк виокремлюємо цитати, що їх авторка ввела з певною метою (інтенцією), із-поміж них:

– **цитати-аргументи** – для висвітлення власної незалежної думки з можливістю її доведення: *Тому й мав рацію Сковорода, коли казав, що світ спить, бо тільки увісні можна перейматися такими дурницями, як нагромадження багатства, вдоволення забаганок* (13, с. 94);

– **цитати-замінники**, які використано для висловлення думки з допомогою чужих слів; вони відображають спільні погляди двох авторів з індивідуальним підходом першого, завдяки позиції другого, об`єднуючи все це

в одному тексті: *Тільки немає співців-плакальників, подібних до Андреаса Гріфіуса, який писав, що найгіршим наслідком війни є не пожежі, не мерті, не мародерство, а «скарби душі, поганьблені навіки* (13, с. 217);

– **цитати-приклади**, що необхідні для...

[Текст, текст, текст підпункту]

Отже, ...

2.1.3. Поділ цитат за співвідношенням із першотекстом

У романі Галини Пагутяк трапляється низка цитат, які можна класифікувати за типологією Т. А. Смирнової, яка витлумачує цитату як елемент розпізнання „чужого слова”, свідомо чи не свідомо залучений до авторського тексту. За концепцією мовознавці, цитати бувають:

– **точні** – дослівне відтворення слів використаного джерела. Зазвичай такі цитати введено в текст для повного розпізнання читачем: *...в XIX столітті письменник Григорій Богров у «Записках єврея» гірко констатував: „Бути євреєм – найтяжчий злочин: це провина, яку нічим не спокутуєш, це пляма, яку нічим не змисш, це тавро, яке припечатане долею в першу мить народження, це закличний сигнал для всіх звинувачень, це ганебний знак на чолі невинної, але наперед засудженої людини* (13, с. 184);

– **неточні** – не цілком тотожне відтворення чужого слова зі збереженням структури повідомлюваного: *Пройти крізь вогонь і воду легше, ніж через мідні труби* (13, с. 219);

[Текст, текст, текст підпункту]

Отже, ...

2.1.4. Різновиди цитат за джерелом походження

Мовна свідомість Галини Пагутяк часто звертається до **біблійних текстів**, що „трактується передусім як механізм діалогівання авторського тексту з універсумом духовної культури, функціонально-стилістичний код” [18, с. 82]. Регулярне введення біблійних цитат у художній текст доводить потужний

зв'язок Святого Письма із сучасними творами та його приналежність до вічно-незмінних думок.

Найбільш поширені форми запозичень із біблійних текстів в есеях Галини Пагутяк є:

- **пряме цитування**, яке ..., напр.:
- **переказування фрагментів**, що..., як-от:
[Текст, текст, текст підпункту]
Отже, ...

2.1.4. Класифікація цитат за вказівкою на автора першотексту

За наявністю / відсутністю вказівки про належність авторові в лінгвістичному дискурсі експліцитний інтертекст-цитата може бути:

- **атрибутованого типу** (зокрема із згадуванням прізвища автора цитованого тексту);
- **неатрибутованого типу** в тексті.

Наприклад: *Укотре я переконуюсь, як соросно бути багатим у бідній країні, повторюючи слова Конфуція: „Коли державою керують згідно з розумом, то ганебні багатство і почесні”* (13, с. 199).

- [Текст, текст, текст підпункту]
Отже, ...

2.1.5. Типологія цитат за обсягом і ступенем активізації змісту запозичення

За обсягом інтертекстів виокремлюємо:

- **цитати-сегменти**: *„Хворобою до смерті”* назвав відчай данський філософ Сюрен К`єркетор (13, с. 99);
- **цитати-речення**: *Як сказав польський вчений Ян Кот: „Немає значення те, що з нами зробили, важливим є лише те, що ми зробили з тим, що з нами зробили”* (13, с. 96).

[Текст, текст, текст підпункту]

Отже, ...

2.2. Заголовки, епіграф та прецедентні імена як маркери інтертекстуальності в прозовому тексті Г. Пагутяк

Звертання до чужого тексту може здійснюватися як **натяк** для актуалізації попередньо прочитаної читачем літератури та його взаємодії з автором, що допомагає виявити інтертекстуальність знань. Художня комунікація створює необмежене поле для роздумів та розпізнаваності адресатом чужого слова, інколи й підсвідомо. У такому разі стратегія автора „підтримується” завдяки одиничним чи комплексним одиницям інтертекстуальних маркерів, що охоплюють заголовки, епіграфи, імена.

Заголовок відображає найбільш дієвий інструмент для демонстрації співвідношення власного тексту із чужим, сучасності та минувшини, оскільки передовсім увагу читача спрямовано на назву. Наприклад, Галина Пагутяк описує...

[Текст, текст, текст підрозділу]

Отже, ...

2.3. Стилiстичнi функцiї цитат в есеїстицi Галини Пагутяк

Цитата як окреме стилістичне явище, досі не отримала однозначного підходу для розмежування термінопоняття, визначення критеріїв класифікації та функцій, які вона відіграє на різних мовних рівнях. Утім, беручи до уваги синхронійний аспект дослідження цитат, який „передбачає визначення загальної типології цитат, простеження механізмів їхньої кристалізації як лінгвокогнітивних згустків, „метонімічних замісників” прототексту, з’ясування типів і способів трансформації цитатних висловлень, опис їхньої актуальної семантики й функцій у мові та в тексті” [22, с. 22], в есеях Галини Пагутяк можна простежити та систематизувати такі основні функції цитат:

– **розпізнавальна** – цитата спрямована на впізнавання „чужої думки” в тексті за допомогою графічних маркерів (лапки, зміна шрифту) [див. підпункт 2.3. Стилiстичні функції цитат в есеїстиці Галини Пагутяк, с. 13 про „повне (цитати) й неповне маркування”], вставних лексем, таких, як „стверджував”, „писав”, „питає”, „підсумовує” тощо: *Як стверджував ще Марк Аврелій: „Мертве не випадає зі світу”* (13, с. 204); *„Дайте мені матерію, – писав філософ, – і я створю з неї безліч світів”* (13, с. 203); *„Кожен прагне досягнути чогось у житті. Тільки навіщо? – питає Екклезіаст* (13, с. 126); *...Вільям Блейк пише трактат „Лаокоон”, де з невластивою його становищу категоричністю підсумовує: „Мистецтво деградувало, у творчій фантазії немає потреби народами править війна”* (13, с. 207);

– **референційна** – цитата ...

[Текст, текст, текст підрозділу]

Отже, ...

Висновки до розділу 2. У другому розділі здійснено спробу осмислення інтертекстуальних зв'язків роману Галини Пагутяк „Жорстокість існування” в контексті класифікацій цитат як маркерів міжтекстових відношень. Зокрема, практичне дослідження дало змогу виокремити нові функції цитат, які прогнозує авторка, прозового тексту, майстерно вплітаючи у свій художній твір інші джерела, з-поміж них: *прогностично-текстотвірна* (епітекстова позиція в творі), *паратекстуальна* (властва епіграфу), *функціонально-стилістична* (зв'язок авторського тексту зі Святим Письмом) та *паремійна* (використання прислів'їв та приказок). Комплексна характеристика інтертекстуальних одиниць у мові роману-есею дала підстави до актуалізації мовних і культурних знань, виявлення прихованих цитат та з'ясування їх природи в аналізованому тексті, констатування різноаспектності міжтекстових зв'язків та способів відтворення авторкою концепції „чужого слова”.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження роману Галини Пагутяк „Жорстокість існування” дало підстави для таких висновків:

1. Поняття „ідіостиль” та „ідіолект” посідають одне із центральних місць в українській термінології та є темою для широких дискусій.

2. ...

[Текст, текст, текст. УВАГА! До кожного завдання, сформульованого у вступі, має бути конкретний висновок. До того ж висновкові положення можна не нумерувати, а рубрикувати за допомогою абзаців. У ВИСНОВКАХ не наводять цитат із наукових джерел. Останній пункт висновкових тверджень – про перспективи дослідження].

8. *Перспективу* подальших студій убачаємо розширенні джерельної бази дослідження для з'ясування жанрово-стильового багатства „чужих слів” у мовотворчості Галини Пагутяк, установлення особливостей художнього та загальномовного мовомислення сучасної української письменниці, укладання коментарів до її прозових творів, що оприявнювали б походження цитат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волощук І. І. Графічні способи маркування іронії (на матеріалі англомовної художньої прози). *Філологічні науки*. 2012. С. 84–87.
2. Гаврилова В. В. Теоретичні засади вивчення паремій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. 4. С. 11–20.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. Київ, 1999. 431 с.
4. Єрмоленко С. Я., Бибики С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
5. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект. *Мовознавство*. 1998. № 6. С. 27–34.
6. Пагутяк Г. Відкритий лист [Електронний ресурс] 2015. Режим доступу до ресурсу: <http://pahutyak.com/відкритий-лист/>.

[Скільки сторінок у курсовій роботі, стільки й мінімальна кількість наукових джерел у списку літератури, укладеному за алфавітом]